

part of the socialization process) in pediatric union. The social and psychological characteristics of children's union as a stakeholder.

Keywords: children's associations, informal groups of antisocial orientation, small group, socio-educational activities, social education, joint activity.

Отримано 09.04.2017

УДК 94:272-622.3(477.4)"18/19"

Ю. В. Сербалюк
serbaliuk@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ РИМО-КАТОЛИЦЬКИМИ ГРОМАДАМИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Сербалюк Ю. В. Історичний досвід соціального служіння римо-католицькими громадами Правобережної України у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Благодійна діяльність з боку римо-католицьких громад набувала поширення з кінця ХІХ ст. Цьому сприяли зміна ставлення влади до громадської активності в соціальній сфері та видання кількох нормативних документів, що регулювали правові моменти заснування та діяльності благодійних організацій. Прийняття Нормативного статуту товариств допомоги бідним та Зразкового статуту товариств надання допомоги нужденним учням (1897 р.), Тимчасових правил про товариства і союзи (1906 р.) та інших правових актів впорядкували питання функціонування благодійних громадських організацій.

Благодійні товариства римо-католиків на Правобережній Україні активно себе проявляли у місцях компактного проживання своїх вірних. Найбільш відомими вони були у Києві, Житомирі, Заславлі, Вінниці, Кам'янці-Подільському. Традиційними напрямками здійснення соціальної опіки було заснування різних закладів, таких як сиротинці, притулки, богадільні, дешеві або безкоштовні їдальні, чайні, нічліжні будинки, будинки працелюбства, агенції з працевлаштування, лікарні, амбулаторії тощо.

Серед соціальних послуг найпоширенішими були роздача

грошей, пошук роботи, забезпечення інструментами для індивідуальної трудової діяльності, виявлення і розподілення сиріт, немічних, калік по закладам тощо.

Проаналізовано досвід католицьких благодійних організацій у Кам'янці-Подільському: об'єднання "Робота" та Римо-католицького благодійного товариства. "Робота" здійснювала сприяння зайнятості місцевого католицького населення, надавало допомогу у реалізації своєї продукції ремісникам, селянам, підтримувало бідних та хворих, особливо в роки епідемій

Римо-католицьке благодійне товариство з метою досягнення принципу адресності практикувало поділ міста на райони, за якими закріплювались контролери для виявлення нужденних та характеру їх потреб. На його утриманні були також притулок для хлопчиків та школа прислуги для дівчаток, де здійснювалось навчання, виховання та підготовка дітей до трудової діяльності.

Проблема допомоги нужденним вирішувалась шляхом створення закладів харчування, позики бідним ремісникам, надання грошової допомоги, працевлаштуванням безробітних, поховання померлих.

Виявлено джерела надходження капіталів на потреби соціального служіння. Крім традиційних членських внесків, добровільних пожертв практикувались інші шляхи збору коштів – влаштування розважальних заходів (творчих вечорів, концертів, балів, лотерей-аллегрії тощо).

Ключові слова: римо-католики, громадська благодійність, Правобережна Україна

Сербалюк Ю. В. Исторический опыт социального служения римо-католическими общинами Правобережной Украины в конце XIX – начале XX вв. Благотворительная деятельность со стороны римо-католических общин приобретала распространение с конца XIX в. Этому способствовали изменение отношения власти к общественной активности в социальной сфере и издание нескольких нормативных документов, регулирующих правовые моменты основания и деятельности благотворительных организаций. Принятие Примерного устава общества пособия бедным и Нормального устава обществ вспомоществования нуждающимся учащимся (1897 г.), Временных правил об обществах и союзах (1906) и других правовых актов упростили процесс регистрации

благотворительных организаций.

Благотворительные общества римо-католиков на Правобережной Украине активно себя проявляли в местах компактного проживания своих единоверцев. Наиболее известными они были в Киеве, Житомире, Заславле, Виннице, Каменце-Подольском. Традиционными направлениями осуществления социальной опеки были основания различных заведений, таких как детские дома, приюты, богадельни, дешевые или бесплатные столовые, чайные, ночлежные дома, дома трудолюбия, агентства по трудоустройству, больницы, амбулатории и т.д.

Среди социальных услуг наиболее распространенными были раздача денег и других материальных средств, поиск работы, обеспечения инструментами для индивидуальной трудовой деятельности, выявления и распределения сирот, немощных, увечных по заведениям.

Проанализирован опыт католических благотворительных организаций в Каменце-Подольском: объединения "Работа" и Римско-католического благотворительного общества. "Работа" осуществляла содействие занятости местному католическому населению, оказывало помощь в реализации продукции ремесленникам, крестьянам, поддерживало бедных и больных, особенно в годы эпидемий

Римско-католическое благотворительное общество для достижения принципа адресности практиковало разделение города на районы, за которыми закреплялись контроллеры для выявления нуждающихся и характера их потребностей. На его содержании были также приют для мальчиков и школа прислуги для девочек, где осуществлялось обучение, воспитание и подготовка детей к трудовой деятельности.

Проблема помощи нуждающимся решалась путем создания заведений питания, ссуды бедным ремесленникам, предоставлением денежной помощи, трудоустройством безработных, захоронения умерших.

Выявлено источники поступления капиталов на нужды социального служения. Кроме традиционных членских взносов, добровольных пожертвований практиковались иные пути сбора средств – устройство развлекательных мероприятий (творческих вечеров, концертов, балов, лотерей-аллегри и т.д.).

Ключевые слова: римо-католики, общественная

благотворительность, Правобережная Украина

Друга половина XIX – початок XX ст. у вітчизняній соціальній історії відзначена значними соціально-економічними трансформаціями, змінами умов життя, структури соціуму. Розвиток капіталізму, який бурхливо проходив у зазначений період, змінив картину у сфері соціальної опіки і благодійності. До традиційних бенефіціантів – сиріт, калік, немічних, хворих, додалась категорія населення, які опинились у стані крайньої нужди, з якої самостійно не могли вибратись внаслідок саме капіталізації всіх сфер суспільного життя. Відміна кріпосного права і особиста свобода мільйонного селянства, зняття з поміщиків обов'язку опікуватись своїми селянами, руйнація сільської общини і зменшення ролі родинної взаємодопомоги, залишили без традиційних форм соціальної підтримки значну частину населення. Збідніле внаслідок реформ селянство потягнулось у міста, де вони, позбавленні родичів, впливових знайомих могли розраховувати лише на себе. Опинившись сам на сам з новими викликами життя, проблемами, вони приреченні були на жалюгідне існування або й на загибель. Це – безробітні, безхатченки, безпритульні діти, вдови, особи, які отримали каліцтво на виробництві, звільнені з місць позбавлення волі тощо. Без організованої соціальної опіки ці маси становили загрозу соціальному миру і були осередком нестабільності, протестних, революційних настроїв. Безумовно, ці категорії існували і раніше, але такого загрозливого для суспільної стабільності розмаху почали набувати наприкінці XIX ст.

Друга половина XIX – початок XX ст. є періодом ренесансу благодійності та розквіту громадської суспільної опіки. Цей суспільний феномен вивчався багатьма дослідниками у регіональному (Гузенко Ю., Казьмірчук М., Курінна Т., Махорін Г., Поляруш С., Хаустова О.) та у загальнодержавному (Ступак Ф.) аспекті. Знайшла своїх дослідників і проблематика соціальної підтримки з боку релігійних конфесій. Зокрема, діяльність у цій сфері римо-католицької церкви досліджували Баковецька О., Буравський О., Зваричук Е., Мухіна І., Шостак І. та інші. Цей історичний пласт багатий архівними джерелами, статистичними матеріалами, звітами благодійних товариств. Метою нашого дослідження є аналіз практики соціальної опіки одновірців з боку римо-католицьких громад Правобережної України.

Практично до кінця XIX ст. створити у Російській імперії громадську організацію навіть з благодійною метою було

надзвичайно важко. Самодержавство боялось будь-яких проявів громадянського суспільства, встановлювало всілякі перепони і обмеження у справі самоорганізації населення. До 1862 р. для заснування благодійного товариства потрібен був дозвіл самого імператора. Потім спостерігається деяка лібералізація у цій справі: до 1897 р. на це потрібно було дозволу міністра внутрішніх справ, а надалі за умови прийняття схваленого владою “Нормативного статуту товариства допомоги бідним” – лише губернатора. Це було викликано цілим рядом причин. Самодержавство виявилось неспроможним вирішувати питання соціальної підтримки нужденних лише завдяки Приказам громадської опіки, заснованих ще за Катерини II у 1775 р. Нові умови життя потребували нових підходів і у справі благодійності, до яких залучались органи місцевого самоврядування – земства, які перебрали на себе обов’язки ліквідованих Приказів, місцеві православні релігійні громади у вигляді церковно-парафіяльних попечительств, відродженні православні братства і благодійні організації. Останні почали швидко зростати після послаблення умов їх реєстрації. Так, якщо у трьох губерніях Правобережної України у 1861 р. нараховувалось 8 благодійних товариств, то у 1899 р. їх було уже 272. Таким чином влада розраховувала перекласти тягар соціальних проблем частково і на громадськість.

Досить активними стосовно організації соціальної допомоги були і релігійні громади Римо-католицької церкви. Однією з перших виникло Київське римо-католицьке благодійне товариство (1903 р.). Метою створення товариства була допомога нужденним римо-католицького віросповідання, незалежно від статі, віку, звання та стану. Допомога втілювалась через забезпечення одягом, їжею та, у виключних випадках, видачу грошей. Товариство вирішувало питання влаштування осіб похилого віку до богаділень, сиріт – до притулків. Допомагало також вихованню дітей з малозабезпечених сімей. Відповідно до статуту воно могло відкривати громадські їдальні, лікарні, народні читальні, бібліотеки тощо [5].

Заслуговує на увагу і діяльність Уманського римо-католицького благодійного товариства Київської губернії, яке поширювало свою діяльність на 6 сусідніх повітів [6].

У Волинській губернії римо-католицькі громади заснували благодійні товариства у Житомирі (засновано у 1905 р.), Заславлі, Кременці, Луцьку (рік їх заснування – 1906) та інших містах. Їх діяльність була спрямована на допомогу особам похилого віку та

хворим ксьондзам, на матеріальну підтримку найбільш бідних сімей. Вони відкривали громадські їдальні, гуртожитки, лікарні, народні читальні, бібліотеки тощо. Створювали для дітей з бідних родин та літніх людей притулки, де функціонували бібліотеки й ремісничі майстерні. Однак, як показують дослідження, були випадки і відмови у створенні таких товариств на Волині [1]. Очевидно влада таки побоювалась зміцнення польського впливу у регіоні, розглядаючи благодійні товариства римо-католиків як одну із спроб налагодити збір коштів на розвиток польського сепаратизму у краї.

У Подільській губернії наприкінці XIX початку XX ст. існувало близько 50 римо-католицьких громад, які здійснювали культурно-просвітницьку та благодійну діяльність [2]. Найвідоміші з них здійснювали таку діяльність через створення благодійних товариств. Так, у Вінниці таке благодійне товариство утримувало притулок для старих жінок, безкоштовну бібліотеку для бідних, надавало щомісячну грошову допомогу нужденним [3, с. 116]. Проскурівське римо-католицьке благодійне головним чином зосереджувалось на організації милосердних акцій для збору коштів на утримання притулків.

У губернському центрі Подільської губернії – Кам'янець-Подільському благодійна діяльність католицьких громад проявлялась у більших масштабах. У 1905 р. у Кам'янець-Подільському було створено “Товариство добродійності”, що організовувало в місті благодійні вистави польською мовою. Зібрані кошти йшли на підтримку найбільш бідних верств населення [1, с. 210-211].

В місті з 1908 р. існував католицьке жіночий гурток “Праця”. Його призначення – сприяння зайнятості місцевого католицького населення, допомога у реалізації своєї продукції ремісникам, селянам, допомога бідним та хворим, особливо в роки епідемій. Члени гуртка також самі організовували виставки кустарних виробів і виробів жіночої праці. У 1910 р. вони отримали золоту медаль у Варшаві на виставці жіночих виробів, в основному за прошви і гладь. Бібліотека гуртка виписувала журнали, зокрема і дитячі.

Кам'янець-подільський римо-католицький жіночий гурток «Работа» можна вважати об'єднанням, оскільки він мав кілька відділень: Ново-Ушицьке, Чарноминське. Членів Кам'янець-Подільського гуртка було 70, Чарноминського відділення – 46, Ново-Ушицького – 20. Гурток утримував дім працелюбності, де дівчат вчили кроїти, шити, ткати панчохи, мереживо та іншому рукоділлю

[6]

На особливу увагу заслуговує практика соціального служіння Кам'янець-Подільського Римо-католицького благодійного товариства, заснованого у 1907 р. Його статутна діяльність полягала у розміщенні сиріт та калік у притулок і богадільню, у наданні позичок ремісникам, грошових постійних і разових допомог бідним, в оплаті навчання дітей, у інших формах матеріальної підтримки (наприклад – дрова бідним взимку). У 1911 р. видано позик на суму 500 руб., разових, тимчасових і постійних допомог на суму 1 438 руб. 50 коп., а взагалі на благодійну діяльність Товариство витратило у цьому році 6 270 руб. 69 коп. [4]

Для пошуку джерел фінансування своєї діяльності товариство не обмежувалось обов'язковими членськими внесками. Активно проводилась робота зі збору пожертв шляхом організації різноманітних масових розважальних заходів – вистав, балів, новорічних ялинок, лотерей-аллегрі тощо. Надходження коштів на потреби благодійності за 1911 р. дають нам підстави вважати, що це досить потужний ресурс надходження коштів, який нашими сучасниками сьогодні не достатньо використовується. Якщо членські внески у цьому році становили 1 094 руб., приватні пожертви – 893 руб., то розважальні заходи дали 907 руб. Серед останніх найбільше дала лотерея-аллегрі – майже 800 руб. Сутність цих лотерей у тому, що виграш стає відомий одразу після придбання квитка. Хто хотів долучитись до справи благодійності – надавав корисні речі для розігрування. До такої справи активно долучалась і місцева еліта, надаючи цінні речі для лотереї. Випускалась певна кількість лотерейних квитків по доступній ціні. Одночасно влаштовувались гуляння, що приваблювало значну кількість бажаючих придбати ці квитки. Виручені кошти, як уже зазначалось, йшли на благодійність.

Організація соціальної підтримки одновірців Кам'янець-Подільським Римо-католицьким благодійним товариством була побудована на основі поділу міста на 5 районів: 1) Старе місто, 2) Новий план, Мукша, 3) Польські фільварки, Біланівка, Зіньківці, 4) Руські фільварки, 5) Підзамче. За кожним районом були закріплені контролер, опікуни, члени комітету, які і організовували надання допомоги у своїх районах. Це робило діяльність товариства більш ефективним, а допомогу більш адресною.

Кам'янець-Подільське Римо-католицьке благодійне товариство утримувало в місті дитячий притулок, де перебували хлопчики до 12-річного віку. Притулок утримував в середньому 20 дітей. Правління

Товариства в першу чергу брало до притулку дітей-сиріт, дітей вдів, дітей солдат, які не мають вдома необхідних матеріальних умов, дітей, які з інших причин не мають можливостей нормального розвитку у домашніх умовах. Так, у 1911 році до притулку взяли хлопчика від, як зазначено в документі, “розумово ненормальних батьків” [4].

У притулку було організовано навчання і підготовку до майбутньої трудової діяльності. Здорові і міцні хлопчики навчались столярній майстерності під керівництвом досвідченого майстра. Вихованці ремонтували посуд, здійснювали перебудову приміщень, виготовляли на продаж вози, сани, ліжка, дивани та інші вироби. У 1911 було одержано від реалізації цих товарів 246 крб.80 коп. Хто не мав сил займатись таким ремеслом, не мав здібностей до науки, але проявляв здібності до музики і мав хороший голос, ті отримували уроки музики, з розрахунку в майбутньому стати органістами. Для таких занять музикою на пожертвування було придбано піаніно. Решта вихованців не залишались поза увагою Товариства, відчували на собі пильний і турботливий догляд. Керівництво притулком намагалось для них підібрати такий рід занять, який би відповідав їх фізичному розвитку, нахилам, інтересу, розраховуючи підготувати для суспільства здібних і сумлінних працівників. Старші вихованці виконували і роботи по самообслуговуванню: прибирали кімнати, мили підлогу, посуд, доглядали за молодшими вихованцями, допомагали на кухні.

Кам'янець-Подільське Римо-католицьке благодійне товариство опікувалось по мірі можливості своїми вихованцями, які вже вийшли з притулку. Деякі з них отримували допомогу в оплаті за навчання в комерційних училищах Станішевського і Мазінга, інших навчальних закладах. Деякі колишні вихованці отримували допомогу в оплаті житла під час свого навчання в місті. У 1911 році один сирота був залишений у притулку у якості сторожа, за що отримував невелику зарплату.

Для дівчаток Кам'янець-Подільське Римо-католицьке благодійне товариство заснувало школу прислуги. Вона мала статус притулку і також була розрахована на 20 вихованок. Дівчатка навчались куховарити, прати, шити, вести молочне господарство. Були проблеми з підбором кадрів для роботи з дітьми. Працівники притулку переймались головним чином зароблянням грошей, що відсувало на задній план виховну роботу, турботу про моральне обличчя вихованок. Були випадки, як у 1911 році, коли деякі

вихованки покидали заклад, не бажаючи підпорядковуватись режиму закладу. Траплялись і нарікання клієнтів, які брали вихованок на роботу. Це все було враховано Комітетом Римо-католицького благодійного товариства. Здійснено заміну керівництва, співробітників школи, розширено її приміщення. В результаті заклад почав завойовувати симпатії і популярність в місті і околицях.

Для вирішення проблеми голодуючих, а особливо у роки епідемії холери, Римо-католицьким благодійним товариством утримувалась у Кам'янці-Подільському чайна. Лише за 1910 р. вона реалізувала 46 751 порцію чаю за 1 коп., а у 1911 – 56 837 порцій. Крім чаювання відвідувачі могли втамувати і духовну спрагу за переглядом літератури і періодики релігійного характеру на польській і російській мовах [4].

Загалом у Подільській губернії наприкінці XIX – на початку XX ст. існувало 46 благодійних римо-католицьких товариств [1, с. 210].

Таким чином можна констатувати активність римо-католицьких громад у наданні соціальної підтримки нужденним одновірцям. Це сприяло пом'якшенню соціальної проблематики у регіоні. Вважаємо, що спонуками до благодійності з боку активних учасників цих об'єднань були не лише глибока релігійність, а й відповідна громадська позиція, прагнення соціального визнання, можливість себе реалізувати у суспільно-корисній діяльності.

У сучасних реаліях заслуговує на увагу, вивчення досвід самоорганізації релігійних громад у справі підтримки одновірців і не лише їх. Особливо це стосується реалізації принципу адресності у наданні соціальної підтримки, пошуку джерел отримання коштів на благодійну діяльність, охоплення соціальної підтримкою різних категорій нужденних. Традиції благодійності були перервані десятиліттями радянської влади з її патерналістським підходом у вирішенні соціальних проблем. Соціальна активність потрібна особливо у наш час. Не покладатись не лише на державу, вибудувувати громадянське суспільство, активно впливати на всі сторони суспільно-політичного життя, активно долучатись до вирішення соціальних проблем регіону – запорука перетворення України на соціально благополучну державу.

Список використаних джерел

1. Буравський О. Благодійницька та культурно-освітня діяльність римо-католицької церкви на Правобережній Україні

(кінець XVIII – початок XX ст.) / О. Буравський // Українське релігієзнавство. – 2009. – №49. – С. 206-214., с. 209-210

2. Зваричук О. Е. Римо-католицька церква на Поділлі кінця XVIII - початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти. – Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Е.О. Зваричук; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с.

3. Обзор Подольской губернии за 1910 год. – Каменец-Подольск : [б.и], 1911. – IV, 144 с., 1 ведомость.; с. 116

4. Отчет о деятельности Каменец-Подольского Римо-Католического благотворительного общества за 1911 год. – Каменец-Подольск : Тип. Подольского губ. прав., 1912. – 52 с.

5. Устав Киевского римско-католического благотворительного общества. - К. : [б.и.], 1903. - 23 с.

6. Шостак І. В. Діяльність римо-католицьких благодійних товариств на українських землях у складі Російської імперії на початку XX століття / І. В. Шостак // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Історичне релігієзнавство. – 2014. – Вип. 10. – С. 197-206.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Buravs'kyj O. Blagodijnyc'ka ta kul'turno-osvitnja dijalnist' rymo-katolyc'koi' cerkvy na Pravoberezhnij Ukrai'ni (kinec' HVIII – pochatok HH st.) / O. Buravs'kyj // Ukrai'ns'ke religijeznavstvo. – 2009. – №49. – S. 206-214., s. 209-210

2. Zvarychuk O. E. Rymo-katolyc'ka cerkva na Podilli kincja XVIII - pochatku XX st.: ekonomichnyj, suspil'nyj ta kul'turnyj aspekty. – Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 / E.O. Zvarychuk; Cherniv. nac. un-t im. Ju.Fed'kovycha. – Chernivci, 2005. – 20 s.

3. Obzor Podol'skoj gubernyy za 1910 god. – Kamenec-Podol'sk : [b.y], 1911. – IV, 144 s., 1 vedomost'.; s. 116

4. Otchet o dejatel'nosty Kamenec-Podol'skogo Rymo-Katolycheskogo blagotvorytel'nogo obshhestva za 1911 god. – Kamenec-Podol'sk : Typ. Podol'skogo gub. prav., 1912. – 52 s.

5. Ustav Kyevskogo rymsko-katolycheskogo blagotvorytel'nogo obshhestva. - K. : [b.y.], 1903. - 23 s.

6. Shostak I. V. Dijalnist' rymo-katolyc'kyh blagodijnyh tovarystv na ukrai'ns'kyh zemljah u skladi Rosijs'koi' imperii' na pochatku HH stolittja / I. V. Shostak // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu "Ostroz'ka akademija". Serija : Istorychne religijeznavstvo. – 2014. – Vyp. 10. – S. 197-206.

Serbaliuk Y. V. Historical experience of social service by the Roman Catholic communities of Right-Bank Ukraine in the late XIX and early XX centuries. The rapid development of capitalism in the late nineteenth - early twentieth century, destruction of peasant communities has exacerbated social contradictions and caused development of new social problems. Appeared new categories of people who can not cope alone with the new realities of the time. It was unemployed people, homeless, street children, widows, persons which got injured at manufacture, those which were released from prison and so on. Government could not solve these problems by old methods. It had to involve support of nongovernmental organizations. So at the end of the nineteenth century, government facilitates the procedure for the establishment charities with the condition of acceptance of normative regulations of the companies for poor people support (1897) as the basis of their activities.

Roman-Catholics Charitable organizations in Right-Bank Ukraine were active in areas where their faithful were living. The most famous were in Kiev, Zhitomir, Zaslavl, winery, Kamyanets-Podilsky. Traditional directions of social care implementation were establishment of different institutions, such as orphanages, shelters, almshouses, cheap or free canteens, tea houses, rooming houses, buildings of diligence, employment agencies, hospitals, outpatient clinics and more.

Among social services the most common were handing out money, job search, providing tools for self-employment, identification and distribution of orphans, the sick, the maimed to institutions and so on.

We've studied experience of Catholic charities in Kamyanets-Podilsky: the "Work" and the Roman-Catholic charitable society. The "Work" was promoting employment of the local Catholic population, was assisting in the distribution of their products to craftsmen, farmers, was supporting the poor and the sick, especially during years of epidemics.

Roman-Catholic charitable society in order to achieve the principle of targeting practiced division of the city into districts, to which were assigned controllers to identify the poor and the nature of their needs. It was handling also a shelter for boys and school of servants for girls, which carried out education and training of children for employment.

They were solving the problem of poor people support by creating canteens, providing loans for poor craftsmen, providing financial support, finding jobs for unemployed, the burial of the dead. Variants of sources of fundings for charities were studied.

Key words: Roman Catholics, public charity, Right Bank Ukraine

Отримано 09.04.2017